

Piotr Maroński

Muzeum Niepodległości w Warszawie

ORCID: 0000-0002-8983-1796

Wszeteczność w XIX-wiecznej Europie

Autor omawianej pracy, dr hab. Tadeusz Czekalski, prof. UJ, to historyk z Krakowa. Od lat związany z Instytutem Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, obecnie pracuje w Pracowni Antropologii Historycznej. Jego zainteresowania badawcze (jak czytamy na stronie Instytutu Historii UJ) związane są z historią społeczno-religijną Bałkanów w XIX–XXI wieku, a także historią społeczną komunizmu oraz europejskiej kultury kulinarnej i przestępczości w XIX-wiecznej Europie. W swoich badaniach próbuje zrozumieć emocje towarzyszące człowiekowi żyjącemu w przeszłości, uwarunkowania decyzji podejmowanych w życiu codziennym, jak również doświadczenia zmysłowe, wpływające na kształtowanie tożsamości człowieka i budowanie przez niego relacji społecznych.

Omawiana praca ukazała się jesienią 2022 roku i jest podsumowaniem badań autora nad problematyką XIX-wiecznej przestępczości europejskiej. Książka liczy 159 numerowanych stron, została wydana w miękkiej oprawie. Zawiera ilustracje, będące reprodukcjami rycin, faksymile źródeł ikonograficznych i wycinków prasowych, dotyczących omawianej problematyki. Zamieszczone reprodukcje są opatrzone odpowiednimi podpisami. Publikacja wyposażona jest w rzetelny aparat naukowy. Autor zastosował blisko 400 przypisów, w których zawarł odnośniki do źródeł i literatury przedmiotu. Praca posiada obszerną bibliografię z podziałem na: źródła opublikowane, opracowania, artykuły. Badacz, jak widać, przeprowadził szeroką kwerendę związaną z tematem. Bibliografia zawiera prace obcojęzyczne w kilku językach (angielski, niemiecki, francuski, włoski, rosyjski).

Tadeusz Czekalski często sięga po prace klasyczne, zestawiając je ze współczesnymi. Mam tu na myśli nie tylko prace historyków, ale także archeologów, prawników, socjologów czy filozofów prawa. Dużym ułatwieniem w studiowaniu pracy jest dobrze przygotowany indeks osobowy.

Książka, oprócz wprowadzenia i zakończenia, podzielona jest na pięć głównych rozdziałów. Rozdział 1 (s. 11) *Między prawem zwyczajowym a prawem stanowionym – o społecznym postrzeganiu zbrodni* jest swojego rodzaju wprowadzeniem w problematykę badanego zagadnienia. Czekalski, analizując ludzkie zapotrzebowanie ładu społecznego, którego nieodłącznym elementem, jak się okazuje, jest kara, przytacza opinie XIX-wiecznych i wcześniejszych badaczy problematyki. Rozdział otwiera wszystko mówiący cytat: „Wspólny interes wszystkich ludzi nie tylko w tym iest, aby iak naymniey działo się zbrodni, ale nadto, aby y w szczególności każdy gatunek zbrodni rzadziej trafił się, w proporcyci złego, które Społeczności przynosi. Pobudki więc Prawodactwem zamierzone na odwiedzenie ludzi od zbrodni, tym mocniejsze być powinny na każdy występku gatunek, im ten dobru powszechnemu szkodliwszy”¹.

Kolejny rozdział pracy to *Hierarchia zbrodni* (s. 27). Rozdział ten zawiera omówienie zagadnień problemowych, takich jak: zbrodnia polityczna, morderstwo, dzieciobójstwo, morderstwo z lubieżności oraz zbrodnicze podpalenie. Czekalski konstruując ten podział, zwraca uwagę na różnice pomiędzy konkretnymi występkami. Po raz kolejny na wstępie przytacza ważny cytat: „Dążymy do ustalenia równowagi między skalą przestępstwa z jednej strony a skalą oskarżenia z drugiej strony, tak jakby te wielkości były współmierne lub mogły być ze sobą porównywane z inną niż tylko arbitralną precyzją”². Autor *Zbrodni w życiu społecznym...* zauważa, że stosowana hierarchia zbrodni był szczegółowo analizowana w systemach prawnych Europy już przed interesującym nas okresem. Śledczy i sędziowie, a także opinia publiczna, zaczęli dostrzegać różne kategorie przestępców. Utworzył się swoisty podział na zwyrodnialców i zwykłych rzezimieszków. Inaczej już wtedy patrzono na dzieciobójcę, podpalacza czy zamachowca na przedstawicieli władzy.

W rozdziale 3 (s. 57) *Środowisko przestępcze*, autor wyszczególnił podrozdziały: *Zbrodniarz urodzony*, *Underworld* oraz *Organizacje*

---

¹ Cesare Beccaria, *O przestępstwach y karach. Wykład*, tłum. T. Waga, Brzeg 1722, s. 158.

² Captain Maconochie, *Crime and Punishment. The Mark System*, London 1846, s. 24.

przestępcze. Rozdział rozpoczyna wymowne zdanie: „Przestępcy, podobnie jak literaci, naukowcy, artyści księży, robotnicy, tworzą w społeczeństwie specyficzną kategorię zawodową”³. Autor, analizując źródła oraz literaturę przedmiotu, wyodrębnia konkretne grupy przestępcze. Przedstawia tło m.in. powstania podziemnych włoskich organizacji mafijnych. Studiując tę pracę, dowiemy się, że niektórzy przestępcami po prostu się rodzili, inni stawali się nimi z wyboru, a zdarzało się, że byli nimi z innych pobudek. Jak zaznacza autor, główną przyczyną powstawania środowisk przestępczych była niewątpliwie sytuacja ekonomiczna w poszczególnych państwach. Można śmiało wyciągnąć wniosek, że im biedniejsze państwo, tym więcej przestępców. Oczywiście przestępcy działają w określonych warunkach i tworzą własne hierarchie, dochodzi do niesnasek, konfliktów i wpływów. Czekański analizuje sytuację gospodarczą, polityczno-prawną w państwach europejskich, przekładając ją na rozwój przestępczości.

Rozdział 4 (s. 85) *Śledztwo i dochodzenie*, zawiera podrozdział *Policja polityczna*. Tadeusz Czekański przebadał źródła powstania pierwszych instytucji o charakterze policyjnym. Dotarł do dokumentów, które mówią o narodzinach kryminalistyki i nauk pokrewnych. W pracę śledczych zaangażowano coraz więcej ludzi, zajmujących się na co dzień wieloma dziedzinami nauki: np. biologów, lekarzy, inżynierów czy wynalazców. Stawali się oni coraz bardziej potrzebni do wykrycia sprawcy zbrodni. Na szeroką skalę zaczęto też werbować informatorów ze środowisk przestępczych. Przenikanie się struktur policyjnych z przestępczymi powodowało też ich współpracę, nie zawsze legalną. Śledztwo i dochodzenie stawało się normą w badaniach spraw kryminalnych. Odrębnym problemem, którym zajął się autor, było utworzenie policji politycznej, jak nazwa wskazuje przeznaczonej do ścigania wrogów władzy. Wiek XIX stał się przełomowym w rozwoju wymienionych instytucji. Zaczęły powstawać pierwsze państwa policyjne, zwalczające, nierzadko brutalnie, swoich wrogów. Ważnym czynnikiem okazały się ruchy narodowo-wyzwoleńcze, które szerzyły się w interesującym nas okresie.

Rozdział 5 (s. 107) Tadeusz Czekański zatytułował *Kaci, więźniowie i skazańcy*. W tej części autor wyodrębnił dwa główne zagadnienia: kara śmierci oraz więźniowie. Przestępcy, według filozofów,

---

³ Tadeusz Czekański, *Zbrodnia życia społecznym Europy XIX wieku*, Historia Jagellonica, Kraków 2022, s. 57.

prawników, psychologów i innych badaczy zagadnienia, najbardziej bali się surowej kary, która w teorii powinna być adekwatna do przewinienia. Wymierzaniem kar zajmowały się odpowiednio przeszkolone służby, na czele z katami. Autor powołując się na źródła, opisuje historię najsłynniejszych rodzin katowskich (np. paryskich Sansonów). W ciekawy sposób przedstawia też historię i rozwój więziennictwa. Omawia najważniejsze europejskie więzienia i podaje, jakie warunki w nich panowały. Dowiemy się też o buntach i niepokojach w tych placówkach. Sporo miejsca w swojej narracji autor poświęca społecznemu odbiorowi problemu, czemu tak naprawdę więzienia służyły, a czemu powinny służyć. Odrębnie Czekański opisuje egzekucje, wymienia sposoby wykonywania kary śmierci. Zaznacza, że w wielu europejskich stolicach tworzono specjalne widowiska, ukazujące cierpienie i śmierć skazańców, na które przybywały tłumy zafascynowanych gapiów.

Podsumowując – książkę warto przeczytać i dogłębnie przeanalizować. Lekturę tę polecam wszystkim zainteresowanym historią społeczną XIX wieku. Odbiorca czytając, zapozna się z problematyką zaakcentowaną w tytule pracy i z pewnością sporo się dowie. Niech też dodatkową zachętą będzie informacja o książce zawarta na jej obwolucie.

XIX wiek przyniósł niezwykłą w swojej skali fascynację zbrodnią, przenikającą nie tylko elitarne grono uczonych i praktyków, ale także wpisującą się w zainteresowania i ekscytacje znaczącej części społeczeństwa. Zmiany, które nastąpiły w długim XIX stuleciu ukształtowały nasze, współczesne rozumienie tego, czym jest zbrodnia, w jaki sposób poszukiwać prawdy o jej istocie, skłaniając zarazem do przemyślenia sensu karania osób dopuszczających się czynów przestępczych, przy uwzględnieniu istotnego dla współczesnej tożsamości człowieka oświeceniowego pojęcia humanitaryzmu. Nowy sposób myślenia o zbrodni oznaczał, że samo odnalezienie sprawcy stanowiło zaledwie wstęp do zbadania okoliczności popełnionego czynu, zrozumienia motywów, którymi kierował się sprawca, odnalezienia współwinnych, a wreszcie przeprowadzenia analizy, jakie dana zbrodnia może przynieść konsekwencje społeczne.

Piotr Maroński

Tadeusz Czekański, *Zbrodnia w życiu społecznym Europy XIX wieku*, Historia Iagellonica, Kraków 2022, ss. 159.